

Міністерство освіти і науки України  
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ  
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ:  
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали  
VII Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 21 квітня 2020 року)

Суми  
2020

*ЛІСОВА К. С.*  
*студентка ННІ права СумДУ*  
*(наук. керівник: к.ю.н., доц. В. М. Завгородня)*

## **Жінки в Українській гельсінській групі**

Тоталітарні режими характеризуються повним контролем держави над всіма сферами життя, диктатурою, відсутністю демократичних свобод, репресіями. Їх жертвами впродовж минулого століття стали мільйони людей. Проте, головна небезпека тоталітаризму, на нашу думку, – це трансформація людської свідомості під впливом страху, маніпуляцій і пропаганди, втрата людьми критичної оцінки дійсності, адекватного розуміння дій влади, причин і наслідків подій, що відбуваються навколо. СРСР зник з карти світу тридцять років тому, але він продовжує жити в ментальності тих, хто й досі не позбувся впливу тоталітарних міфів.

Дистанціювання від держави, небажання підкорятися вимогам закону, з одного боку (адже зараз ГУЛАГ нікому не загрожує), а з іншого, прагнення патерналізму та знижене відчуття відповідальності за своє життя, життя своєї родини, громади, свого народу, – все це відлуння радянського тоталітаризму, яке ще й досі дається взнаки в Україні. Тому, для відновлення здорового громадянського суспільства так важливо пам'ятати про тих, хто героїчно відстоював свою думку, прагнув змін, вимагав від держави цінувати людську гідність і права навіть ризикуючи власним життям, здоров'ям і свободою.

Слід мати на увазі, що правозахисний рух в Україні 60–80-х років ХХ ст. виник, в першу чергу, задля захисту прав та свобод людини. СРСР провадив досить типову для тоталітарної держави політику: на міжнародній арені підтримував правозахисні ініціативи (підписуючи, зокрема, Загальну декларацію прав

людини 1948 року, Міжнародні пакти про громадянські і політичні права та про соціальні, економічні і культурні права 1966 року), а в середині держави – абсолютно ігнорував ті ці цінності, на яких, власне, й будувалися міжнародні стандарти у сфері прав людини і громадянина.

Особливої гостроти ці протиріччя набули після підписання у 1975 р. Заключного акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі. Прогресивна громадськість в СРСР (наразі, маємо на увазі дуже невелику в масштабах країни кількість людей), розуміючи зміст і сутність цієї угоди, почала організовувати групи для її реального втілення. Домагання мали цілком реальне підґрунтя – відповідно до розділу 7 Акту СРСР, як і інші держави-учасниці, зобов'язався «поважати права людини і основні свободи, включаючи свободу думки, совісті, релігії, та переконань...», «заохочувати і розвивати ефективне здійснення громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод, які витікають із гідності людської особистості та є істотними для її вільного і повного розвитку». Більше того, розділ 7 Документу передбачив «рівноправ'я та право народів розпоряджатися власною долею» [1].

Перша українська громадська організація, що мала на меті домогтися виконання вказаних зобов'язань – Українська гельсінська група (УГГ) – виникла у Києві 9 листопада 1976 р. і керувалася громадсько-правовими мотивами. Діяльність її, головним чином, полягала в зверненні до вітчизняних та міжнародних органів через проведення різних кампаній, підписання листів, заяв. Основною метою групи стало поширення інформації про порушення прав людини в Україні. У такий спосіб почала формуватися опозиція уряду, відкрита критика дій влади [2]. Вагомим чинником, що привертав увагу до діяльності організації, стали звернення до західних журналістів з проханнями висвітлювати ситуацію в СРСР і конкретно – діяльність УГГ.

Основну кількість учасників Групи склали чоловіки (вісім з десяти засновників УГГ), але не менш активними були жінки. Ми не схильні розмежовувати внесок українських дисидентів у правозахисний рух за статевою ознакою, однак, у цьому дослідженні хотіли б звернути увагу саме на жіноче обличчя дисидентського руху. Враховуючи роль, яку відводила жінці радянська ідеологія, а також ті перспективи, які чекали на жінку в разі висловлення протесту (в тюрмі чи в умовах «виправної психіатрії»), хотілося б відзначити особливу мужність та силу духу жінок-засновниць УГГ – Оксани Мешко і Ніни Строкатої-Караванської, а також тих, хто вступив до УГГ пізніше, чітко розуміючи, що акт вступу до організації означає принесення себе в жертву справі боротьби за свободу та людську гідність.

Задовго до створення УГГ на шлях боротьби з радянським режимом стала видатна українська вчена-мікробіолог Ніна Строката-Караванська. Після арешту її чоловіка, Святослава Караванського, у 1965 році, вона почала боротися за його звільнення – писала звернення до начальника табору, генерального секретаря ЦК КПРС Леоніда Брежнєва, зверталася до іноземних газет. У 1971 році її заарештували, інкримінували розповсюдження «Українського вісника» та відмову від зречення свого чоловіка. Будучи обвинуваченою в антирадянській пропаганді, Строката-Караванська чотири роки була ув'язнена у таборі суворого режиму в Мордовії, брала участь у протестних голодуваннях ув'язнених [3].

Дисидентка активно співпрацювала з ще однією засновницею УГГ – Оксаною Мешко. Разом вони підписали звернення на захист Левка Лук'яненка та низку інших документів, які демонстрували незламну громадянську позицію. Жінки разом з Іриною Сеник, що стала членом УГГ у 1979 році, перебуваючи на засланні в Казахстані, опублікували документ «Ляментация» (латинізоване архаїчне слово, що походить від

українського «лемент» – бурхливий вияв якого-небудь почуття – і може бути перекладене на сучасну мову як «плач», «нарікання»), в якому вони зверталися до широкої громадськості, розповідаючи про збільшення державного терору, фабрикування кримінальних справ проти українських правозахисників.

До УГГ з часом приєдналися Стефанія Шабатура, Ольга Гейко (Матусевич), Оксана Попович, Надія Світлична. Усі ці жінки перенесли неймовірні страждання за свої переконання, будучи несправедливо засудженими до різних термінів таборів та заслання (Оксана Мешко, яка фактично керувала УГГ наприкінці 1970-х років, крім строків за двома обвинувальними вироками, ще й два з половиною місяці провела в психіатричній лікарні на примусовому «обстеженні») тільки тому, що прагнули волі для України та свободи для кожної людини.

Підводячи підсумки, можна зазначити, що українські жінки-правозахисниці боролися на рівні з чоловіками, іноді, показуючи ще більшу витримку, сміливість та прагнення до встановлення істини. Їхні вчинки увійшли в історію та зробили можливим підняти питання про радянські репресії на міжнародному рівні. Постаті цих жінок мають стати моральним орієнтиром для сучасного суспільства, принаймні, якщо ми знову не хочемо впасти в прірву тоталітаризму.

---

1. Заключениеный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 1 августа 1975 года) // База даних «Законодавство України». URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_055](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055).

2. Савіч К. Правозахисний рух в Україні 60-80-Х рр. XX ст. *Правозахисний рух: історія та сучасність*: 9 Всеукр. студ. наук.-практ. конф. Полтава, 2016. С. 47-48. URL: [https://nlu.org.ua/resourses/nashi\\_vydannya/b-pleiada.pdf](https://nlu.org.ua/resourses/nashi_vydannya/b-pleiada.pdf).

3. Герегова С., Шеремета Я. Жіночий фактор в українському правозахисному русі (70-ті роки XX століття). *Питання історії України*. 2012. Т. 15. С. 59-65. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu\\_2012\\_15\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu_2012_15_12).